

ELŐREHALADÁSI JELENTÉS

2021. szeptember – 2022. január

*Parasznya, Kőlyuk I. (barlang) őslénytani és régészeti feltárásáról
Barlang kataszteri száma: 5363-4; Hrsz.: 0135/3
Régészeti lelőhely azonosítója: 23922*

HERMAN OTTÓ MÚZEUM
A TUDOMÁNYOK ÉS MŰVÉSZETEK KINCSESHÁZA

Miskolc
2022. február 15.

1. Előzmények

A Herman Ottó Múzeum (a továbbiakban HOM) 2021. június 16-án pályázatot nyújtott be a Nemzeti Kulturális Alap (a továbbiakban NKA) Örökségvédelmi Kollégiumához azzal a céllal, hogy a parasznyi Kőlyuk I.-barlangban őslénytani és régészeti célú feltárásokat végezhesen. A kutatás vezetője Dr. Szolyák Péter régész, múzeumigazgató.

Az NKA Örökségvédelem Kollégiuma a 018/207/21 sz. döntésével 3.000.000 Ft összegű vissza nem térítendő támogatást biztosított a fent nevezett célra. Az NKA és a HOM 2021. október 28-án kötött Támogatási szerződést (207134/00406). A 61,63%-os támogatáshoz a HOM önrészt biztosít.

A pályázati cél megvalósításának időtartama: 2021. április 1.–2022. december 31.

A HOM a pályázati támogatás feltételeként megszerezte a szükséges engedélyeket és hozzájárulásokat:

- a) Ásatási engedélyhez szakvélemény (Ásatási bizottság, ÁB-ügyszám: 121/2021.)
- b) Ásatási engedély (B-A-Z Megyei Kormányhivatal, Iktatószám: BO/25/1618-4/2021.)
- c) Nemzeti Földügyi Központ hozzájárulása (Ikt.sz.: NFK-028139/002/2021.)
- d) Magyar Nemzeti Vagyongazdálkodó Zrt. hozzájárulása (Ikt.sz.: MNV/01/44570/1/2021.)
- e) Északerdő Zrt. hozzájárulása (Ügysz.: 10-60/2021; Ikt.sz.: E/1855-2/2021.)
- f) Bükk Nemzeti Park hozzájárulása (Ügyiratsz.: 2052/2/2021.)

2. Az elvégzett kutatási feladatok és eredmények ismertetése

2.1. Igénybe vett munkanapok

A kutatási feladatok kivitelezésére 2021 szeptembere és 2022 januárja között összesen 24 munkanapot vettünk igénybe az alábbi megoszlásban:

2021.09.14.; 2021.10.5–8; 2021.10.11.; 2021.10.13–15.; 2021.10.18–20.; 2021.10.22.; 2021.10.26–29.; 2021.11.11–12.; 2021.11.27.; 2021.11.30.; 2021.12.07.; 2022.01.02.; 2022.01.06.

2.2. Résztvevők

A feltárások idején – a barlang élővilágának és a felszíni jellemzőinek, formavilágának megőrzését mindenképp szem előtt tartva – törekedtünk az engedélyezettnél (max. 8 fő) is kisebb létszám alkalmazására. Ez a gyakorlatban max. 5 főt jelentett. Döntően ugyanazzal a munkatársi gárdával dolgoztunk, de néhány alkalommal, előzetes bejelentést követően, vendég kutatót is fogadtunk.

Állandó (múzeumi) munkatársak a kutatásvezetőn kívül:

Bokros György

Mezei Tünde

Pálfi Tibor

Szabó István

Szabó László

Watah Veronika Edina

Vendég munkatárs és kutató:

Klabánné Simon Mária (HOM) – 2021.11.22.

Dr. Mester Zsolt régész (Eötvös Loránd Tudományegyetem, Régészettudományi Intézet) – 2021.11.22.

Dr. Pusztai Tamás régészeti főigazgató-helyettes (Magyar Nemzeti Múzeum) – 2021.11.27.

Dr. Pusztainé Dr. Fischl Klára régész, egyetemi docens (Miskolci Egyetem, BTK, Történettudományi Intézet) – 2021.11.27.

Szolyák Balázs – 2021.10.26. és 29.; 2022.01.02.

Szolyák Boglárka – 2022.01.02.

Szolyákné Mallák Ágnes – 2022.01.02.

2.3. A feltárt szelvények ismertetése

Az elfogadott Kutatási tervben összesen négy szelvény szerepel (I–IV. sz.), melyekhez megadtuk a pontos koordinátákat és a 2010–2011-es rehabilitációs munkák idején kialakított virtuális 1 x 1 m-es négyzethálóban azonosítható pozíciójukat.

A 2021 szeptembere és 2022 januárja közötti kutatási szakaszban szándékosan nem kezdtük meg mind a négy engedélyezett szelvényben a munkát. A vizsgálataink kizárólag a II. és III. szelvényekre, valamint a II. szelvény mellett található XIV. sz. „rablógödörre” (lásd a 2010–2011. évi rehabilitációs munkálatok jelentését!) terjedtek ki. *(Lásd a ... ábrát!)*

A II. szelvényt eredetileg 5 m² nagyságúra, fordított L-alakúra (DK-i talppal) terveztük, de a feltárás kezdetén – az érintett felszín és a XIV. sz. „rablógödör” (rétegtani) jelenségeit Ferenczy Gergely barlangtani szakreferens (BNPI) bevonásával újraértékelve – a méretet és a négyzetek felszíni elosztását is újraterveztük. Így egy ÉK és ÉNy felé módosított, 2 m²-rel nagyobb, szabályos L-alakú szelvényben (DNy-i talppal) kezdtük meg a munkát. A II. szelvény 7 m²-es teljes felületén max. 20 cm relatív (0 szinthez igazított) mélységig végeztünk bontómunkát. A szelvény négyzeteit 1–7-ig azonosítókkal láttuk el, és az egyes négyzeteket további negyedekre (0,5 x 0,5 m) osztottuk, melyeket A–D-ig jelöltünk. *(Lásd a ... ábrát!)*

A III. szelvény 8 m²-es teljes felületén max. 60 cm relatív (0 szinthez igazított) mélységig végeztünk bontómunkát. A szelvény négyzeteit 1–8-ig azonosítókkal láttuk el, és az egyes négyzeteket további negyedekre (0,5 x 0,5 m) osztottuk, melyeket A–D-ig számmal jelöltünk. A III. szelvény méretén és formáján nem történt módosítás. *(Lásd a ... ábrát!)*

2.4. A feltárt leletanyag és jelenségek ismertetése

A 24 munkanap alatt az II., a III. és a XIV. (2010–2011!) sz. szelvényekből, valamint felszíni szórványként összesen 587 db leletet tártunk fel, melyek alapvetően három régészeti korszakot képviselnek. Ezek egyrészt az őskőkor (paleolitikum) eddig közelebbről még meg nem határozott szakasza(i) – valószínűsíthetően a középső és felső paleolitikum –, valamint a középső neolitikus bükki kultúra és a késő bronzkor, kora vaskor idejére tehető Kyjatice-kultúra időszaka.

A döntően őskori anyagot szolgáltató II. sz. szelvényhez összesen 357 leletet köthetünk, míg a paleolit horizont megtalálásához kapcsolódó III. sz. szelvényből 87 db lelet került elő. 14 db kerámiát és csontot tártunk fel a 2010–2011. évi XIV. sz. „rablógödörből”, melyet a durva metszetek minimális kiugazításával (függőleges síkakká) kutatási szelvényre alakítottunk.

A csontanyag 179 db leletből áll, melyek közül 5 db őskori emberföggként azonosítható. 254 rekordot tesz ki a kerámiaanyag. Pattintott kőeszköz vagy -szilánk eddig nem került elő.

Mindhárom kutatott szelvényből vettünk üledékmintát, begyűjtöttünk faszénmintákat, és megkezdük a feltárt csontanyagból a C14-vizsgálatra alkalmas példányok kiválogatását.

A két kutatási szelvény és a XIV. sz. „rablógödör” rétegsorai, a minimális különbségek figyelembe vétele mellett is, alapvetően párhuzamosíthatóak egymással, így az Óriás-teremre vonatkoztatva egy közel egységes, jól értelmezhető rétegrend került feltárássra. *(Lásd a ... ábrákat!)* Az **idealizált rétegrend (félkövér, dőlt!)** jelenleg az alábbiak szerint írható le (az egyéb rétegleírások csak viszonyításként vannak feltüntetve):

S1 – sötétszürke és sötétbarna, kevert, mészkőkavicsos, nedves, ragadós, modern kori taposási réteg (átl. 3–5 cm);

S2a – sötétszürke, kevert, mészkődarabos, faszenes, áthalmazott réteg, vlsz. kihányt anyag (átl. 3 cm) – a XIV. sz. „rablógödör” Ny-i metszetében, anyaga jelentős részben az S6-tal lehet azonos;

S2b – sötétszürke, kevert, mészkődarabos, faszenes, áthalmazott réteg, vlsz. kihányt anyag (átl. 3 cm) – a XIV. sz. „rablógödör” K-i metszetében, anyaga jelentős részben az S6-tal lehet azonos;

- S4 – az S5 rétegen rakott tűz S5-ben átégett foltja (5 cm), mely letről felfelé a téglavöröstől a feketéig változik és rajta kevés vékony fehér hamuréteg (8 mm) van – modern kori tűz hatása;
- S5 – sárga, mészkőtörmelékes, a modern korban áthalmozott, kihányt anyag, amely egyéb keveredés nélkül azonos az S11-gyel (5–8 cm);
- S12 – ismeretlen korú (modern kori?) kis tűzhely foltja az Óriás-terem K-i falánál (5 cm);
- S6 – sötétszürke, faszenes, őskori (neolit és késő bronzkori, kora vaskori) leletanyagot tartalmazó réteg, feltételezhetően általános modern kori bolygatás, keveredés nélkül (2–10 cm);**
- S7 – metszetben fehér, felületben fehér, szürke, helyenként faszéndarabos hamuréteg, őskori tűzhely maradványa az Óriás –terem K-i falánál (max. 10 cm);
- S8 – az S7-es őskori tűzhely miatt az S9_{komplex} réteg téglavörösen átégett foltja az Óriás –terem K-i falánál (max. 10 cm);
- S9_{komplex} – az Óriás-teremben egyenletes vastagságban települt réteg-komplex, feltehetően barlangi tavi üledékképződés eredménye; mindössze legfeljebb 1–5 mm vastag, szabályosan világos(barna)–sötét(barna) mintázat szerint egymást váltó üledékcsíkok együttese (makroszkópiusan ~31–43 db!);**
- S10 – sáros, agyagos hatású, szürkés sötétbarna üledék, mely szemmel láthatóan az S9_{komplex} és az S11 közötti (ég-hajlatváltozást és vizesedést jelző) átmenetet képviseli; ebből eredően alja intenzíven, teteje kevésbé szabálytalan horizontot mutat (2–10 cm);**
- S11a – világosbarna, helyenként finom mészkőtörmelékes üledék (10–15 cm), melyben az S20-szal jelölt felszíni repedésháló jelenség talán pleisztocén fagyást jelezhet a III. sz. kutatószelvényben;**
- S11b – sárgásbarna, erősen mészkőtörmelékes réteg, korrodált (vas-oxidos felszínű), már-már megkövesedett fosszilis csontokkal (>30 cm); helyenként vlsz. nem fedi feltétlenül az S11a.**

Mindhárom megkutatott szelvény tartalmazott értelmezhető régészeti jelenségeket.

A XIV. sz. „rablógödörben” az ÉK-i (rövid), ÉNy-i és a DK-i (hosszú) metszetekben jól látható az S7-es egykor felszíni tűzhely hamurétege és annak kísérőjelensége (az S8, ami az S9komplex átégett része az S7 alatt).

A II. sz. szelvény 4–7. négyzeteiben egyértelműen sikerült azonosítani a XIV. sz. „rablógödör” rétegsorában S7-tel jelölt tűzhely (szürke, szürkésfehér, fehér) faszenes hamurétegét. A 3., 4., és 6. négyzetekben három karólyuk és egy kisméretű hulladékgyűjtő felszíni foltként is meghatározható volt. Habár a karólyukak rendkívül szabályosan, egymástól egyenlő (123–125 cm) távolságra és ÉNy felé homorú ívben helyezkednek el, a meghatározásukat a teljes feltárásukig feltételesnek kell tekinteni, mivel a XIV. sz. „rablógödör” S9-es rétegében megegyező átmérőjű (~5 cm) rágcsáló járatokat is megfigyeltünk.

A 4. négyzet S17-tel jelölt hulladékgyűjtőből alig 10 cm-es mélységig égett és natúr állatcsont-töredékeket (köztük denevércsontot is), neolit és bronzkori kerámiákat, valamint cseppkő-töredékeket, továbbá közelebről még meg nem határozott kőzetliszt-konkréciót tártunk fel.

A III. sz. kutatószelvény régészetileg is értelmezhető jelensége egy víz által a korábbi felszínen erősen átmozgatott, állatcsontokat (döntően nagyemlősöktől), faszenet és cseppkő-töredékeket, valamint apró barlangi mészkőkavicsot tartalmazó réteg (S10). Habár az érintett réteg a kutatószelvény minden négyzetében és annak metszeteiben megfigyelhető volt, a régészeti-őslénytani leleteket legintenzívebben a 6–8. négyzetekben szolgáltatta. Az állatcsontok igen jelentős része töredék. Az első makroszkópius vizsgálatok alapján sok esetben szándékosan összetört hosszúcsontokról van szó, melyek a 6–7. négyzetekben ÉNy–DK-i irányultságot mutattak. Ezek közé kis mennyiségben apró, <5 mm nagyságú faszéndarabok keveredtek. A 7. négyzet ÉNy-i harmadában és a 8.

négyszögletben az üledék színe világosabbra váltott, és ezzel együtt a csontok megtartása is igen nagymértékben romlott. Néhány maradvány szinte teljesen feloldódott az üledékben, az csupán a csont formáját és részben színét őrizte meg.

Az S10 üledékre jellemző a szürkés sötétbarna szín, a vlsz. nagy agyagtartalom miatti ragadós, nehezen bontható állag. Az apró mészkőkavicsok, csoportokba rendeződve a réteg alján voltak megfigyelhetők.

2.5. A feltárt leletanyag és jelenségek elsődleges értékelése

A kutatás során eddig feltárt leletanyag neolitik és bronzkori elemei, valamint a kapcsolódó régészeti jelenségek alapvetően nem okoztak meglepetést, a korábbi kutatások eredményeit és következtetéseit erősítik, azokat az új, részletesebb dokumentáció segítségével elsősorban árnyalják, pontosítják.

Ásatásunk legnagyobb és egyértelműen új felfedezése a III. sz. kutatószelvény S10-es rétegéhez köthető, régészeti szempontból is értelmezhető jelenségekkel van összefüggésben. Ez a horizont nagy valószínűséggel a paleolitikum végéhez kapcsolható, és az első és egyértelmű (közvetlen) bizonyítékait tartalmazza a jégkori ember jelenlétének ezen a lelőhelyen. A Kőlyuk I. korábbi kutatásai által felsorakoztatott érvek, bizonyítékok a pleisztocén kori emberi jelenlétre alapvetően közvetettek, sőt hiányosak voltak – ide értve pl. a három, orral egymásnak fordított barlangi medve koponyát (melyeket 1950-ben a feltárásukat követő nap reggelére ismeretlenek elloptak, de még részletes helyszíni dokumentációjuk sem ismert¹), vagy a paleolitik korúnak meghatározott egyetlen kőeszközt (amelynek megadott rétegtani helyzete a határozottan vitatható, metariolit nyersanyaga pedig indokolatlan prekoncepcióra készíthető a kutatót²).

Megfigyeléseink alapján – a további kutatás irányát is kijelölve ezzel – azt feltételezem, hogy a barlang Óriás-terme a jégkor utolsó hideg szakaszában (Fiatalabb Dryas stadiális alatt, 12,9–11,7 ezer év BP) még szabadon elérhető volt a bejárat felől. Legkésőbb ekkor (de a C-14 adatok későbbi rendelkezésre állása miatt akár jóval korábban is) az ember tűzhelyeket és a vadászszákmányból származó csontkupacokat hagyott hátra az S11_(a-b) erősen mészkőtörmelékes, enyhén (~1,7°-ban) ÉÉNy felé lejtő felszínén. Az utolsó hidegszakaszt követően vagy a holocén kezdetén az intenzív és tartós felmelegedés miatt, vagy legkésőbb a Holocén Klíma Optimum csúcán a Bükk karszterendszerében nagymértékben megemelkedett a vízszint és ez a Kőlyuk I-ben is hosszabb időre az Óriás-terem teljes felületének elöntésével járt.

A holocén felmelegedéssel együtt bekövetkező karsztvízszint emelkedésnek két szakasza is igazolhatóan tűnik:

Az első szakaszban a nagyobb mennyiségű víz egy rövidebb ideig csupán az S11 aktuális felszínével közel egy magasságban tartózkodott. Ekkor a mélyről, valamint nem kis részben a barlangon kívülről érkező víz nagy felületeket érintve, de keskeny, sekély medrekbe rendeződve folyt el a barlang mélyebb térszíne (ÉÉNy) felé. Ehhez köthető a sáros, agyagos hatású szürkés sötétbarna S10, amely az alján apró mészkőkavics csoportokat, sávokat, valamint részben irányba rendezett hosszúcsont-töredékeket, és nem utolsósorban apró faszéndarabokat tartalmaz. Az S11-be mélyedő medrekbe a víz akár több pleisztocén korhorizont anyagát is összemoshatta a felszínről, bár figyelembe véve az S11 kifejlődésének max. Utolsó Glaciális Maximumhoz köthető korát, e régészeti-öslényntani leletek nagy biztonsággal csak a felső, és nem a középső palolitikum időszakához lesznek köthetők. Ezt természetesen a hamarosan rendelkezésre álló C-14 adatok és öslényntani fajmeghatározások dönthetik el véglegesen.

A karsztvízszint emelkedés második szakasza egy tartósan magas vízszintet, és ezzel együtt a barlang „lakhatatlanságát” is jelentette, illetve eredményezte. Az erre vonatkozó bizonyítékot jelenleg az S9_{komplex} rétegben látjuk, amelynek szabad szemmel is megfigyelhető mikro-rétegzettség a ciklikus tavi üledékképződés jegyeit mutatja. Ennek alapján az egyenként mindössze legfeljebb 1–5 mm vastag, szabályosan világos–sötét (barna) mintázat szerint egymást váltó üledékcsikok réteg-

1

² VII. sz. terem, 1947, Saád Andor: ...

komplexe (makroszkópikusan ~31–43 db!) akár 16–22 évnyi vízzel való fedettséget is jelezhet. Ezt külön is megerősíti, hogy eddig semmilyen *in situ* leletet nem találtunk az S9_{komplex}-ben, és régészeti jelenség sem volt megfigyelhető benne. A kisémlősök (csontvázrészekkel, járatokkal is bizonyított) jelenléte egyelőre kétségtelenül utólagos, egy későbbi száraz időszakhoz köthető, ugyanúgy, ahogyan az őskori emberek megjelenése. A kerámiás korszakok emberei által hátrahagyott leletek és jelenségek kivétel nélkül vagy az S9_{komplex} fölött találtak vagy az afölötti rétegekre vezethető vissza eredetük (pl. mélyebbre hatoló cölöplyukak).

A feltárás folytatását különösen indokoltnak tartom, mivel a paleolitikus kori emberi jelenlétre, tevékenységekre az eddigieknél is konkrétabb és közvetlenebb bizonyítékok várhatóak.

.....
DR. SZOLYÁK PÉTER
kutatásvezető